

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Napló múltidőben

1956. június

Június 3.

Fogytán lehetett a zsebpénzem: májusban a Madách Színházban tizenhárom forintért a földszint 16. sorában ültem, június 3-án hat forintért az erkély 10. sorában. Ha hinni lehet fél évszázadot túlélt kamaszkori színházjegy-gyűjteményemnek, *A királyasszony lovagja* előadásának harmadszori megtekintésével zártam színházi „évadomat”.

A bemutató után egy hónappal, május 27-én jelent meg a Művelt Népből Lóránt Endre kritikája a Victor Hugo-dráma sikeres színházi előadásáról. Engem Darvas Iván harmadszor is elvarázsolt; a kritikust is elvarázsolta: „Darvas Iván don Cezar-ja költő, koldus, herceg és spadassin egy személyben. Játéka könnyed, szellemes, gúnyolódó, mozgása kulturált és hajlékony, lerongyolódott külseje egészen nemes jellemet rejt magában.”

1956. június 3-án örültem, hogy Darvas Iván életre-halálra kiélezett fergeteges komédiázását csodálva a kritikus is azt gondolta, azt érezte, amit én. Ma olvasva a régi írást, megakad a szemem egy szón: *spadassin*. 1956-ban biztosan nem értettem. Ma sem ismerem, csak sejtem a francia szó pontos jelentését. Édesapám öreg szótára (dr. Theisz Géza, 1902) segít, amelynek újrakötetés előtti romos példányában kézírással maga pótolta 1939-ben a hiányzó lapokat. *Spadassin*: ügyes kardforgató, verekedő fráter; négy évtizeddel később Aurélien Sauvageot szótárában: verekedő, izgága, krakéler.

Don Cezar de Bazan, a spanyol grand ilyen is volt 1956 kora nyarán a Madách Színház színpadán. Csak azt nem értem ma, hogy hatvan évvel ezelőtt, a szocializmus építésének idején, a szovjet mintájú proletárdiktatúrában, amikor például az európai műveltségű, nyelveket beszélő, magyar világlátású, ám a rendszer által klerikális reakciónak ítélt Babits Mihálynak elvtársi körökben még a nevét sem volt ildomos említeni, és az orosz nyelv volt az egyetlen, *haladó* világnyelv, miért jut eszébe a kritikusnak a hétköznapi csevegésben senki által nem használt, nagyon kevesek által megértett francia szóval jellemezni Darvas Iván sziporkázóan sokszínű alakítását.

Június 6.

Hatvan évvel ezelőtti krokodilkönnyek: Máté György – 1956-ban a Magyar Írók Szövetsége kommunista párttitkára, a Béke és Szabadság című hetilap szerkesztője – írásában elszántan, szókimondóan a magyar labdarúgást siratja. „Valami eltörött a mi válogatott labdarúgó csapatunkban.”

Számtalan oka van szerinte a hanyatlásnak, a méltatlan vereségeknek, de a mélyrepülés oka: „Sebes Gusztáv személyi diktatúrája, amely kevés területen okozott annyi kárt, mint éppen a labdarúgásban.” A szerkesztő elvtárs, a később is nagy hatalmú Népszabadság-főmunkatárs elismeri: Sebes Gusztáv érdeme az „Aranycsapat” kialakítása, de most hirtelen eszébe jut és bátran megírja, hogy Sebes Gusztáv „mint az OTSB [Országos Testnevelési és Sportbizottság] elnökhelyettese maga magát ellenőrizte... Görcsösen ragaszkodott hibáihoz, és kísérleteire is elbizakodottsága, önteltsége nyomta rá már régen a bélyegét.” Ha már *régen* így volt, Máté György miért éppen most vette csak észre? „A világbajnoki döntő balsikerében nagy része volt annak, hogy a csapatot ezen nagy jelentőségű mérkőzésen [Sebes Gusztáv] indokolatlanul felforgatta, Budayt mellőzte, Czibort jobbszélre tette. Évek óta indokolatlanul szorítja háttérbe Kovács I-et, Börzseit, Dékányt, Szuszát, Sándort, Zakariást és sok más, állandóan jó formát mutató játékost, de erőlteti Szojka középhátvéd játékát...”

Tizenkét éves voltam 1954-ben, lelkes focirajongó. Fociőrült nagybátyámtól már akkor, az elvesztett világbajnoki döntő után azt hallottam: *Czibor jobbszélre? Tóth II. balszélre? Megőrültek ezek?*

Azt akkor nem tudtam, kik azok az *ezek*, de azt megértettem: Bernben, a világbajnoki döntőben *felforgatott* összeállításban futott ki pályára a magyar válogatott, s ezért veszített. Ha nyolc elemi végzett nagybátyám már 1954 nyarán tudta, hogy Bernben az „őrült *ezek*” által *felforgatott* magyar válogatott kapott ki, Máté György, a nagy hatalmú párttitkár és újságíró miért csak 1956. június 6-án döbönt rá erre a fél ország által felismert igazságra?

Akkor nem értettem. Ma már tudom: nagybátyám szabad ember volt, őt nem kötötte a párt-

fegyelem. Néhány üveg sör elfogyasztása után 1954-ben is bátor és őszinte volt: nemcsak otthon, de a kocsmában is válogatott szavakkal szidta az országpusztító kommunistákat. Máté György kommunista pártmunkás volt, és egy kommunistának mindig akkor jut eszébe bátornak, őszintének lenni és igazat szólani, ha erről már született párthatározat. Februárban Moszkvában, a XX. Kongresszuson Hruscsov elvtárs óvatosan, de eldűnyögte: Sztálin elvtárs tömeggyilkos volt. Júniusban Máté elvtárs bátran leírja: Sebes Gusztáv *személyi diktatúrája* vezetett a magyar labdarúgás hanyatlásához.

Már csak néhány hét, és Máté György július 21-én arra is rá fog döbbsenni, hogy a hőn szeretett Rákosi elvtárs személyi diktatúrája vezette vakvágányra hazánkat a szocializmus építésében. És majd lelkesen tapsol: *Vesszen Rákosi! Éljen a Párt!*

Sebes Gusztáv 1949 és 1956 között volt a magyar labdarúgó-válogatott szövetségi kapitánya: a magyar csapat 1952-ben olimpiai bajnok, 1953-ban az *évszázad mérkőzése* (Londonban, az angolok ellen 6:3) győztese, 1954-ben a világbajnokság második helyezettje. Az évekig sikeres edző pártkörökben 1960-tól kegyvesztett. A Magyar Életrajzi Lexikonban 1994-ben huszonnégy sor jutott neki. A Rákosi Mátyás, majd Gerő Ernő, utóbb Kádár János által diktált pártvonalat haláláig kiszolgáló, spárgagerincű Máté Györgynek ugyane lexikonban ötvenhét sor jár. Máté György nevére néhány rokona emlékszik. Írásait más sem, ők sem olvassák. Sebes Gusztávról, mindarról, amit tett, ma is sokan, sokat beszélnek, vitatkoznak. Máté György volt, de nincs. Sebes Gusztáv volt és van.

Június 7.

Családi vacsora közben faggatta pesti nagyanyám öreg rokonunkat, a nyelvészprofesszor Pais Dezső akadémikust (sokaknak Tosu, nekem 1956-ban *Kezét csókolom, Dezső bácsi*), a *vajjon* miért lett az új helyesírási szabályzat szerint *vajjon*? Vajjon ki találta ki, hogy mindkét esetben – *zöldpaprika a vajjon; vajjon ki ez?* – a szó egy j-vel írandó? A kérdésre emlékszem, a válaszra homályosan: Dezső bácsi szerint azért, mert nagyon sokan mindig egy j-vel írják. Az idő tájt roppant gyenge voltam helyesírásból; lehet, hogy megelőztem a tudós akadémikusokat, és én az új szabályzat nélkül is képes voltam mindig egy j-vel írni e szót?

Június 7-én jelent meg a Ludas Matyiban Győri Illés István csipkelődő-gonoszkodó Madách-átírata, *A vajon tragédiája*, melyben Konstantinápoly helyett Budapesten az Agg eretnek életét kockáztatva hirdeti a *vajon* igazságát, szemben a Pátriárka által vallott és kizárólag üdvösnek tartott *vajjon* formulával.

Vajjon vagy vajon? – a helyesírás tudorai számára eldöntendő kérdés nem érdekelt. A *Szentírás* rejtélyes tanában a *homousion* és a *homoiusion* közötti különbségről (hogy tudniillik Jézus *egylényegű* Istennel vagy *hasonló lényegű*) nem tudtam semmit, és április 9-én a Nemzeti Színház nézőterén ülve azt éltem át: az égő szemű Agg eretneknek (Szemethy Endre) van igaza, mert ő őszintén hiszi, amit állít, míg a Pátriárka kenetteljesen, arcán álságos mosollyal a *hivatalos* véleményt hirdeti. Tompa Sándor remek színész volt, mint Pátriárka a rendezői elgondolást megvalósítva marxista *egyházkritikát* alakított. Homousion vagy homoiusion? – a rendezők (hármán voltak) szerint mindegy: az egyház hadalásellenes, a hívő ember klerikális reakciós.

A *vajon tragédiája* című „humoros” írás a mai olvasó számára érthetetlen, érdektelen Madách-karikatúra. A Pátriárka *vajjon*-pártoló, a hivatalos álláspont elfogadására buzdító, hazug lelkesedése a Ludas Matyit olvasók számára 1956. június 7-én egyértelmű politikai pamflet. Az Agg eretnek és a Pátriárka korszínűre hangolt vitája – vajon vagy vajon? – Nagy Imre és Rákosi Mátyás rejtjelekbe rejtett (Lenin vagy Sztálin?) ideológiai szópárbaja.

Ma a *vajon ki ez?* egy j-vel írandó, Nagy Imre kommunista mártír, Rákosi Mátyás kommunista gazember. A Ludas Matyiban hatvan éve megjelent Madách-karikatúra érdektelen, értelmetlen írás.

Ha nem tudnám, mikor látott napvilágot, nem érteném: ezt a silány írást miért közölték egy sokak által olvasott hetilapban.

Június 16.

Ezen a napon az Irodalmi Újságban egy fölényeskedően magabiztos kommunista párttagot – „a mi népünk nem érett még meg az igazmondás meghallgatására” – Tardos Tibor hithű kommunistaként így oktatott ki: „Ennek az embernek hiába volt pártkönyvecskéje, nem hitt az elmúlt tizenegy esztendő vívmányaiban s nevelő erejében, és azt gondolta, hogy a magyar nép majd kuvasz-ostobán visszakívánkozik az ellenforradalom fehér késű csendőreihez...”

A kuvasz évezrede velünk élő kutyafajta, miért lennének *kuvasz-ostobák* azok a magyarok, akik nem értenek egyet a kommunisták újra és újra megújuló, napi árfolyamon örök érvényű hatalomgyakorlási elveivel?

Írása alapján egyértelmű: Tardos Tibor 1956. június 16-án (feltételezem: őszintén!) hitt az elmúlt tizenegy esztendő szocialista vívmányaiban. Nem sokkal később – június 27-én – a Petőfi Körben elmondott, híressé lett felszólalásában világosan megfogalmazta, hogy Petőfi szellemében sajtószabadságot és a dogmatikus vezetéssel szemben

a párt megújulását, megtisztulását akarja, kívánja, követeli a kommunisták többsége – és a nép.

Visszautasítja a hamis vádakat: „Nyilvánvaló, hogy kívül vagyunk egy bizonyos körön – kívül azon a bizonyos körön, amely a dogmatikus, sztálini módszerek folytatását kívánja és csupán engedményeket tesz – ha tesz –, de elvileg-gyakorlatilag nem képes felszámolni az álláspontját. Ezen a körön kívül vagyunk – ezt a kört, való igaz, kívülről támadjuk. Ez a kör azonban – nem a párt.”

Öntudatosan, elkötelezett marxistaként vállalja párttagságát: „A párt – mi vagyunk, a mi egyre növekvő csoportunk, mi, akik az eszményt tartjuk fel lobogónak, és a humanizmus emberszerető elveit... Melleltünk vannak az ősi kultúrák és a modern technikai kutatások – melleltünk van Lenin.”

Aki akkor élt, pontosan értette Tardos Tibor politikai hitvallását: a sztálinista Rákosi Mátyás helyett a leninista Nagy Imre képviseli hitelesen a becsületes kommunisták („A párt – mi vagyunk”) számára a világmegváltó marxista eszmét. A gyűlés jegyzőkönyve is rögzíti, hogy felszólalása közben: „Élénk, hosszantartó, majd ütemessé váló taps és felkiáltások: *Éljen a párt!*” Hát igen: a megszokás. A kommunisták szeretnek ütemesen tapsolni: *Éljen Sztálin! Éljen Rákosi! Vesszen Rákosi! Éljen a párt!*

Amikor Tardos Tibor az Irodalmi Újságban június 16-án megjelent cikkét írta, s amikor június 27-én a Petőfi Körben beszédét elmondta, valószínűleg nem számított arra (vagy igen? – a politika bugyrai kiismerhetetlenek), hogy a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége június 30-án majd szigorúan elítéli, sőt megbélyegzi őt: „A legutóbbi Petőfi Kör-i vita egyes felszólalói (Déry, Tardos) már odáig mentek, hogy tagadták a párt s a munkásosztály vezető szerepét, és burzsoá, ellenforradalmi nézeteket hirdettek. Néhány más felszólalóval együtt a párt és a népi demokrácia fejlődése során elkövetett hibákat demagóg módon egyoldalúan kiélezték, teljesen elhallgatták, sőt tagadták pártunk és dolgozó népünk forradalmi vívmányait.”

Faramuci helyzet: alig két hete Tardos Tibor az Irodalmi Újságban állította: hisz az elmúlt tizenegy esztendő *vívmányaiban*, azokat fontosnak, értékesnek tartja, és most a dogmatikus, sztálinista pártvezetés szerint az a bűne, hogy tagadja, megtagadja „pártunk és dolgozó népünk forradalmi vívmányait”.

Tardos Tibor 1956. június 27-én azt állítja: *a párt – mi vagyunk*. A pártvezetés úgy döntött: Tardos elvtársnak nincs helye a párttagok sorában. „A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1956. június 30-i határozata elítélte Déry Tibort és Tardos Tibort mint a burzsoá ellenforradalmi nézetek hirdetőjét. A Központi Ellenőrző Bizottság Déry Tibort

és Tardos Tibort a Magyar Dolgozók Pártjából ki zárta.”

Létezett akkoriban egy napilap formátumú hetilap: Tartós békéért, népi demokráciáért! Úgy emlékszem, remek humorérzékkel az utca embere ez idő tájt keresztelte át az újság címét, és hirdette politikai jelszóként: *Tardos békéért, Déry demokráciáért!*

Tardos Tibor kommunista újságíróként tért haza Franciaországból 1948-ban, 1954-ig a Szabad Nép munkatársa, 1953-ban riportjaiért, aztán 1955-ben az *Életjel* című szocreál filmforgatókönyvért újra József Attila-díjat kapott. 1956-ban a sztálinistákkal szemben leninista, az év végén Kádár Jánossal szemben Nagy Imre híve. Elvtársai ezért másfél évre börtönbe zárták. Szabadulása után néhány évig itthon teng-leng, aztán 1963-ban – 1994-ben fogalmazott ilyen tapintatosan az Új Magyar Irodalmi Lexikon – *Párizsban telepedett le*. 1989-ig csak franciául írt, 1997-ben lett a Francia Becsületrend Lovagja, ugyanez évben a Magyar Újságíró Szövetség örökös tagja.

Mikor lett kommunista Tardos Tibor?

Meddig volt kommunista Tardos Tibor?

Borbándi Gyula fontos, forrásmű értékű könyve – *A magyar emigráció életrajza 1945–1985* – Münchenben jelent meg 1985-ben; a bölcs irodalomtörténész válaszol egyáltalán nem költői kérdésemre: „Nem lebecsülendő dilemma elé kerültek a Nyugatra jutott Nagy Imre-s kommunisták. Szembefordulásuk Moszkvával, Rákosival, Gerővel tulajdonképpen megnyitotta az utat a párt és a vezető elit kettészakadásához, ami nélkül a forradalom aligha robbant volna ki. Amikor ezek közül többen a szabadságharc bukása után külföldre távoztak, az elé a választás elé kerültek, hogy megmaradnak-e Nyugaton is egy emberszabású és elviselhető szocializmus híveinek, vagy teljesen szakítva korábbi politikai elkötelezettségükkel, hátat fordítanak minden szocialista eszménynek, és a polgári társadalomban keresik jövőjük és boldogságuk útját. Az emigrációba ment kommunisták – különösen a nevesebbek – túlnyomó többsége az utóbbit tette. Csak néhányan – mint például Mészáros István és Krassó Miklós filozófus, vagy Nagy Balázs, a Petőfi Kör volt titkára – maradtak meg marxistának, a többiek a kommunizmussal együtt a marxizmusnak és a szocializmusnak is búcsút mondtak.”

Tardos Tibor is búcsút mondott korábbi harcos marxista önmagának – belesimult, beleszürkült a francia „polgári társadalomba”.

(*Röviden* című, franciául a Gallimard Kiadónál, magyarul a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával megjelent prózakötetét nincs türelmem végigolvasni. Unalmas. Érdektelen.)